

УДК 94(437.1(2):316.75)

Бевзюк Є.В.

ЛУЖИЦЬКИЙ ЕТНОЗБЕРІГАЮЧИЙ РУХ В РЕВОЛЮЦІЇ 1848-1849 рр.

Національно-культурна діяльність лужицьких слов'ян періоду революції 1848-1849 рр. – одна з найяскравіших та найсуперечливіших сторінок минулого цього малочисельного слов'янського народу Німеччини. Під час революції лужицькі серби через своїх ідеологів, з їхнім локально-провінційним патріотизмом, були зорієнтовані на підтримку патерналістських відносин із королівською владою. До головних чинників участі найнечисленнішого слов'янського народу у революційних подіях середини XIX ст. необхідно віднести національно-культурні та етнополітичні. Протягом революції 1848-1849 рр. серби з широкою демократичної програми обрали шлях гуманізації та поміркованої суспільної лібералізації. Перше відповідало національним та культурним потребам народу, а друге не ставило етнос в опозицію до монархічної влади та демократичних сил Німеччини.

Припущення щодо можливого отримання етноменшиною ширших національних прав або автономії за умови рішучіших дій під час революції, на нашу думку, є безпідставними. Вже на початку XIX ст. серболужицький етнос був статистичною меншістю у своєму етнічному районі, який поділявся між двома європейськими державами (Пруссією та Саксонією), тому заклики до рішучіших національних вимог у етнічно змішаних районах не мали поширення, а радикалізація національного руху могла призвести до етнолетальних наслідків.

Ключові слова: лужицькі серби, революція, Німеччина, ідеологія, патріотизм, етнос, нація, відродження, культура.

Феномен серболужицької етноісторії та етнічного самозбереження представляє значний науковий інтерес у контексті вивчення культурного та етнополітичного розвитку народів і держав європейського континенту на шляху до формування інтегрованої європейської цивілізації XXI ст. Водночас історія серболужичан зображає варіантну модель багатівікового міжнаціонального співіснування етнічної меншості – лужицьких сербів з більшістю – державотворчим німецьким народом, що дозволяє використати такий історичний досвід для сучасної України. Актуальним це дослідження вважаємо ще й тому, що етнічні процеси XIX ст. відбувались у лужицьких сербів на тлі «Весни народів» в Європі, революційного піднесення, національного пробудження і державотворення в Німеччині.

Метою статті є дослідження участі лужицьких сербів у революції 1848-1849 рр., а саме розвиток та практика формування лужицькими політичними інтелектуалами етнозберігаючої ідеології серболужицького руху як чільного фактору їх етнічного пробудження у XIX ст.

Науковий рівень вивчення проблеми етнопробудження лужицьких сербів у XIX ст. в сучасній українській історіографії залишається недостатнім. Загалом у радянській історіографії сорабістика була представлена переважно роботами культурологічного та мовознавчого характеру, зокрема ґрунтовними науковими досягненнями львівських сорабістів. У 60-80-х рр. XX ст. відбувалось

становлення львівського науково-дослідного сорабістичного центру в Україні. Культурологічні та літературознавчі статті, а також невеликі роботи з історії українсько-лужицьких зв'язків впродовж 70-80-х рр. ХХ ст. публікувалися також представниками київської, ужгородської та інших славістичних шкіл України. Єдине в пострадянських державах ґрунтовне сорабістичне дослідження – колективна українсько-німецька робота з історії і сучасного стану культури та інших аспектів життя сербів-лужичан (у вигляді навчального посібника загального народознавчого плану), побачило світ лише у незалежній Україні (1999 р.). Воно підготовлене вченими Львівського національного університету імені Івана Франка та Сербського інституту в м. Будишин (ФРН). Констатуємо, що історія етнічного пробудження лужицьких сербів, їх участь у «Весні народів» найбільш глибоко і всебічно вивчалася і вивчається сорабістами Німеччині.

Революційні події в Німеччині, незважаючи на хвилю лужицького етнічного пробудження, з новою силою висвітлили кризовий стан існування лужицького соціуму. Вибір, який в період революції постав перед кожним мешканцем Лужицьких районів, полягав у необхідності визначити свою національну та етнічну приналежність.

Відповідно, в умовах загальнополітичної та соціально-економічної європейської кризи на тлі формування та поширення різних політичних течій та ідей, лужицька етнічна еліта виокремилася із загальнонімецького протестного руху власний – етнозберігаючий. Зазначимо, що під словосполученням «етнозберігаючий рух» автор має на увазі рух етнопатріотичних сил, що діяли в межах лужицького етнічного середовища та ставили за мету досягнення певних мовно-культурних та економічних інтересів. Характерними рисами лужицького руху стало – відокремлення етносу від інших за принципом «ми-вони» та забезпечення сталого процесу духовного самоусвідомлення етнічною спільнотою власної етнозберігаючої ідеї. Остання через певні обставини, не могла розвиватися в напрямі формування ідеї політичного етносу, а лише спрямовувалася в бік збереження та визнання мовної своєрідності та захисту своїх етнокультурних особливостей.

Процес формування етнозберігаючої ідеї у лужицьких слов'ян був інтелектуально продуктивним, що стало наслідком підвищеного ідеологічно акцентованого інтересу до рідної культури і, насамперед, мови. Домінування культурно-національних, а не соціально-економічних чи політичних чинників в змісті ідеології етнозберігаючого руху лужичан, пояснюється абсолютною відсутністю перспектив та, відповідно, відсутністю елементарних спроб з боку сербів-лужичан щодо створення власної державності.

Фактично сама етнозберігаюча парадигма лужицького руху, всупереч волі його лідерів, стала конкурувати із великогерманською ідеєю. Відповідно, визнаючи себе частиною доцентрового загальногерманського руху, німці і лужичани Саксонського та Пруського королівств, інколи попри власний

свідомий вибір, долучалися до пангерманського руху і таким чином деякою мірою відмовлялися від свого короля та провінційно-земельної батьківщини. Нагадаємо, що основним гаслом пангерманських видань того періоду було «Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt» («Німеччина, Німеччина понад усе, понад усе в світі»). Можливо, з огляду на активізацію німецьких доцентрових настроїв, лужицькі ідеологи виробили для себе таку форму ідеї етнічного збереження, як локально-провінційний патріотизм. Власне ідея «провінційно-земельної батьківщини» була зорієнтована, в першу чергу, на позитивне усвідомлення етнічної й історичної самобутності лужицького соціуму в межах своїх королівств. Це була демонстрація регіонального патріотизму та етнічного інтересу, які поєдналися із політичним інтересом станового провінційного лицарського Саксонського сейму. Історично «Саксонська Лузація, – зазначив після відвідування Лужиці Гільфердінг, – яка раніше була окремим маркграфством, мала інший закон про престолонаслідування, ніж вся Саксонія, а тому користувалася правом обговорювати свої місцеві справи на особливому сеймі». Останній, хоч і втратив до XIX ст. різку опозиційність щодо центральної королівської влади, все ж прагнув до коригування співвідношень між центром і провінцією на користь останньої. В період революційного піднесення, маючи на меті зберегти свої провінційні повноваження, «Голова сейму і старшина Лузацького «лицарства» фон-Тілау» зробить рішучий крок і запросить сільські громади Лузації брати в ньому участь. Між сербами і лицарським станом міцнішав зв'язок і взаємне благоговіння» [1, с. 34]. Фактично на регіональному рівні утворилася наднаціональна провінційна політична платформа, де співпадали етнозберігаючі інтереси лужицьких поміркованих ідеологів і станові інтереси місцевого лицарства.

У цілому, розмежувальним кордоном для розрізнених ідеологів лужицького етнозберігаючого руху стало їх ставлення до існуючої політичної системи і політичного режиму. Тому виділяються дві тенденції – революційна і реформаторська, на тлі яких вибудовувалися дві лінії серболужицького руху періоду революції. Відповідно, умовно можна виділити радикально-демократичну і реформаторсько-консервативну течії. Водночас зрозумілим є те, що в кожному напрямі лужицького суспільно-політичного руху існували певні відмінності і внутрішні напрями. Насамперед до відмінностей між політичними течіями варто віднести питання ставлення їх лідерів щодо оцінки системи соціально-економічних відносин в Пруссії і Саксонії та щодо методів досягнення кінцевої мети соціально-політичних перетворень. У зв'язку з цим не можна ігнорувати відмінності між тими консерваторами, які стояли за незмінність збереження існуючої політичної системи і політичного режиму – Б.А. Клін, Е.В. Якуб, Ю.Е. Ванак, М. Бук, М. Новек – і тією поміркованою частиною лужицьких інтелектуалів – Я.А. Смолер, Е. Зейлер, К. Пфул, А. Броска, які допускали можливість збереження сутності політичної системи

та дотримувалися думки про доцільність поступового переходу до м'якшого політичного режиму. Перші об'єдналися навколо «Брамборського сербського часника», який почав виходити з липня 1848 р. нижньолужицькою мовою в Котбусі. Метою редакторів газети стала боротьба проти партії, яка прагнула знищити встановлений порядок.

У політичній діяльності помірковані лужицькі ліві змушені були враховувати загальну об'єднаничу ідеологію німецьких національних лібералів, але намагались додати до неї власний етнополітичний інтерес у вигляді привнесення до масштабних національно-політичних програм власного етнозберігаючого інтересу. З листування Я.А. Смолера з депутатом Р. Блумом стає зрозуміло, що лужицькі ідеологи свою політичну програму пов'язували не з радикалізацією суспільного руху, а з наданням йому форми обережної політичної боротьби за збереження і правовий захист своїх етнокультурних інтересів. На переконання Я.А. Смолера, політична програма залишків колись численного полабського слов'янства визначалася ідеєю «самозбереження», а звідси – виборювання прав на «розвиток своєї культури, право використовувати національну мову в церкві, а також в школах та в суді вільно користуватися своєю мовою» [2, с. 19]. Варто зазначити, що в цілому мовно-культурна ідеологема етнозберігаючої програми лужицьких будителів за змістом відповідала політичній тактиці діячів західного слов'янського руху (Коллар, Тун, Шафарик, Юнгманн) та їх національним програмам, особливо у питаннях законодавчого визнання права на використання своєї мови та права навчатися нею [3, арк. 216].

Водночас, незважаючи на наявність у деяких політичних інтелектуалів особистого бачення змісту етнозберігаючої програми лужицького пробудження, на практиці їх політична оцінка національної проблеми досить часто призводила до наближення позицій ліберальних радикалів і поміркованих реформаторів, що, відповідно, розмивало кордони в цьому питанні між радикальними і ліберальними ідеологами. У зв'язку з цим, як нам здається, не зайвим буде навести думку О. Пипіна, який окреслив практичний бік політичної взаємодії лужицьких етнічних ідеологів із німецькими демократами періоду революції: «...серболужичанам було досить важко від високих претензій німецьких демократів, які особисто закликали їх до підтримки суспільних і політичних реформ і водночас заперечували їх народність» [4, с. 1084]. У праці Гільфердінга «Відродження сербів-лужичан», яка була написана зі слів безпосереднього учасника революційних подій Я.А. Смолера, зазначено: «Прихильники германістів і демократів намагались підвести все під один вимір... для сербів такий підхід був невідповідним» [1, с. 35]. У зв'язку з цим можна припустити, що революційна ситуація в Німеччині активно впливала на характер самої німецької національної ідеї. З часом у змісті ідеї визначилася і поступово ставала помітнішою її наступальна природа, яка вже існувала на етапі виникнення самої німецької національної ідеї. Але справжнього

наступального політичного, а не теоретичного змісту німецька ідея набрала лише в часи революції. Цей аспект нового якісного змісту німецької національної ідеї безумовно були змушені враховувати у своїй громадській діяльності серболужицькі політичні інтелектуали.

Отже, можна припустити, що власне тому не тільки російський імперський чиновник Ф. Тютчев, але й Я.А. Смолер, О. Пипін та О. Гільфердінг, надаючи оцінку практиці політичних відносин між демократичною партією і лужицькими лідерами періоду революції, дійшли висновку, що німецькі ліберали зі своїми демократичними ініціативами в умовах актуалізації національного німецького доцентрового руху не вважали за доцільне приділяти достатньо уваги міжнаціональній проблемі. Для представників німецького демократичного руху націоналізм був головним революційним принципом, засобом подолання соціальних і політичних конфліктів на тлі процесу національної німецької інтеграції. Відповідно, етнозберігаючі прагнення двохсоттисячного слов'янського народу на тлі масштабної доцентрової німецької перспективи ставали в уявленні німецьких ідеологів не лише другорядною ідеєю, але й небажаним явищем.

Загалом політичну строкатість серболужицьких діячів-ідеологів можна представити наступним чином. До першої групи варто віднести серболужицьких ліберальних демократів, до складу яких входила сільська інтелігенція. Вони мали тісні стосунки з народними масами, а також їм були близькі ідеї німецьких демократів і лібералів. Подібний стан світоглядно-політичної близькості німецьких національних ідеологів і лужицьких діячів, був логічним наслідком специфіки історичного розвитку та результатом спільної багатомісної суспільної практики серболужичан з німецьким населенням. Для лужицьких демократів ідеологія етнічної емансипації була частиною революційного принципу, в основі якого лежала фундаментальна ідея знищення станово-феодального ладу. Відповідно до першої групи активних лідерів належали Я. Бартко, Я. Веля-Радисерб, М. Чіж, Я.Ю. Мелда, Я.Б. Мучінк (під час березневих подій 1848 р. він досить активно виступав на сторінках щотижневика «Сербські новінкар»), композитор та автор лужицького гімну, «батько світської сербської музики» К.А. Коцор. До другої групи ідеологів входили представники помірковано-реформаторського кола серболужицького етнозберігаючого руху – К. Пфул, А. Броска, Я.А. Смолер. Політичним рупором для цієї ідейно гнучкої частини ідеологів була газета «Тидженська новіна».

Але вищезазначена група діячів досить обережно висловлювалася з приводу існуючої політичної системи. Окрім того, їх ідеологічну прихильність до традиційних цінностей і порядків, соціальних та релігійних доктрин можна розглядати як результат історико-регіональної долі лужичан. У боротьбі за розширення своїх національних прав ця частина ідеологів надавала перевагу реформаторським методам та пошуку компромісної позиції відносно уряду.

Вони також намагалися максимально реалізувати мовно-правову частину своєї етнозберігаючої програми. Такий підхід був цілком обґрунтованим, тому що процес емансипації етнічної самосвідомості серболужичан був традиційно тісно пов'язаний із мовно-літературною практикою будителів. Відповідно, мовна ідея, вважають Е. Хартшток, М. Тіманн, С. Каннінхам, навіть у період революції залишалася в основі етнозберігаючої програми та в цілому залежала від актуалізації та виконання вимог щодо національної і мовної рівності лужичан [5, s. 5-8]. На тлі революційної активності помірковано-реформаторська частина лужицьких діячів не вітала радикальну ідею повної ліквідації політичної системи феодального суспільства. Водночас етнозберігаюча парадигма була для них засобом подолання соціальних і політичних конфліктів на основі інтеграційної ідейної платформи мовно-культурної ідеології. Відповідно з високою долею вірогідності можна стверджувати, що цій частині сербських політиків все ж були відомі ідеї суспільної лібералізації. На нашу думку, обережність та політичний еkleктизм лужицьких ідеологів відображав реальний стан і загальний рівень розвитку лужицької етнічної свідомості, а його сутність визначала політичну поведінку сербського селянського соціуму.

У цілому, бачення політичними інтелектуалами практики суспільної модернізації утримувалося у межах ідеологічного обґрунтування необхідності збереження існуючої політичної системи. Подібну позицію не варто, як це зазвичай робилося марксистськими дослідниками (Ф. Потемкін, М. Михайлов, О. Молок, Е. Хартшток) [6], трактувати в історіографії переважно як вузькостановий егоїзм. На нашу думку, необхідно враховувати сформоване століттями у лужичан переконання щодо виключної правильності традиційного політичного режиму як основи державного ладу та системи, здатної забезпечити нормальне функціонування всього суспільного організму та зберегти традиційність і цінності лужицького соціуму.

З огляду на вищезазначене, опорною позицією нашого подальшого дослідження має стати очевидне твердження, що лужицький політичний консерватизм безперечно відрізняється від інших політичних ідей періоду «Весни народів». Лужицькі ідеологи продовжували існувати в активній фазі мовно-культурного пробудження. Відповідно, для лужицьких етнічних ідеологів можливість спертися на власну історичну традицію як на основу своєї етнозберігаючої ідеології все ще залишалася політичною мрією. В умовах міжнародної конкуренції фундамент лужицького етнозберігаючого руху міг бути підсилений лише віковим тяжінням лужицького селянства до збереження своїх етнічних традицій.

До речі, селянство у якості головного об'єкта свого політичного електорату розглядало міське лужицьке чиновництво на чолі з начальником поліції міста Будишин, головою «Сербської матиці» доктором Б.А. Кліном. До цієї частини діячів лужицького руху входили викладачі шкіл, дрібна лужицька буржуазія і,

безумовно, релігійні служителі, які багато років виконували функцію головних ідеологів етнозберігаючого руху. Духовенство заперечувало можливість радикальних змін та підтримувало в змісті ліберальних ідей лише ті, що визначали пріоритет розвитку та втілення в суспільну практику культурнозберігаючих ідей та свободу віросповідання. Водночас підкреслимо, що духовенство навіть у період «Весни народів», в середовищі дрібнотоварного сільського серболужицького виробника не втратило позицій головного ідеолога лужицького пробудження.

Доречно зауважити, що більшість лужицьких патріотів таких, як Якоб, Штемпель, Зейлер, Радисерб-Веля, Горнік, Чорлих, Кучанк, світоглядно сформувалися в релігійних освітніх закладах. Відповідно, вплив церковних служителів на серболужицький рух періоду революції 1848-1849 рр., поміркованість їх суспільних ідей та обережна політична практика і надалі залишалися достатньо помітними в етнозберігаючій парадигмі сербів. Навіть представники марксистської сорабістики Д. Шолце, В. Моторний визнали, що як серболужицькі ідеологи, так і сам етнічний рух були «загалом дуже поміркованими і не виходили за межі вимог культурно-національних прав» [7, с. 39]. Це деякою мірою пояснює «ідейну гнучкість» переважної більшості ідеологів етноменшини. Серболужицький пастор Якоб, який керував однією з найбільших парафій Будишину (міста, де до 30% прихожан були слов'янами), закликав не реагувати на провокації демократів та не брати участі в «антиурядовому русі» [8, с. 16]. До групи поміркованих, «гнучких» ідеологів також можна віднести ту частину інтелігенції, яка тісними політичними відносинами та економічними інтересами була пов'язана із титульною аристократією та буржуазією або вважала процес германізації автохтонної меншини природним явищем.

Цілком логічно, що революційні події в Лужицьких районах були органічно пов'язані з німецьким антифеодальним рухом. Кожний підйом буржуазного суспільного руху в Німеччині супроводжувався актуалізацією етно-культурних прагнень лужичан. Закономірно постає запитання: що об'єднувало німецькі та лужицькі народи в період революції? Вважаємо, сполучною ланкою для німецьких ліберально-національних ідеологів й, відповідно, обережних політичних інтелектуалів сербського руху періоду революції, як писав фундатор марксизму, була боротьба з «кайданами феодалізму» заради досягнення громадянського суспільного ідеалу. Для підтвердження цієї тези можна навести кілька фактів спільних лужицько-німецьких зборів періоду революції 1848-1849 рр. На травневих зборах селян Радвору була присутня група німецьких демократів Саксонії [9, с. 50-54]. Пізніше, у серпні цього ж року, неподалік від Баутцена відбулося спільне зібрання німецького та лужицького селянства у містечку Гаусіг. Заклики учасників зборів до уряду провести економічні та ліберальні реформи концептуально об'єднали німецьку і лужицьку етнічні аудиторії [6, с. 153].

Безпосередню оцінку політичної активності в Лужицьких районах Німеччини можемо отримати із газети «Тидженська новіна»: «Сорбське населення під впливом дрібнобуржуазних німецьких демократів, почало себе усвідомлювати по-новому, а тому воно почало засновувати в Саксонії, Пруссії демократичні клуби та об'єднання. У Саксонській Верхній Лужиці сорбські селяни створюють власні товариства ... Як походить з повідомлень, вони обговорюють там питання власних селянських потреб» [10]. Водночас, з наведених рядків стає зрозумілим, що в ієрархії політичних цінностей у лужичан економічний інтерес продовжував виступати основним спонукальним чинником їх соціально-політичної активності.

З огляду на зазначене вище, логічно буде звернутися до селянських зборів 1848 р. у Радворі Будишинського району. Характерною рисою цих зборів стала участь у них, крім делегатів від етноменшини, групи німецьких демократів Саксонії. Рішенням зборів стало прийняття Селянської петиції до уряду Саксонії. У зв'язку з цим варто зауважити, що письмове оформлення рішень зборів у вигляді петиції на ім'я короля не було суто лужицьким винаходом такої форми протесту. Подібна форма звернення до урядів була достатньо поширеним явищем періоду революції. Водночас лужицькі петиції за набором національних символів та ідей громадянських свобод принципово не відрізнялися від петицій інших західних слов'янських народів. Відповідно, орієнтація лужицьких ідеологів на мирне досягнення своєї політичної мети отримала визначення як «політика прохань і меморандумів».

З часом селяни Радвору заснували «Радворський серболужицький селянський союз». «Метою союзу, – зазначалося в Статуті, – є сприяння практиці реалізації принципів громадянської рівності та здійснення дій, спрямованих на поширення ідеї братерства та взаємодопомоги» [11, s. 11]. Отже, в умовах панування в Саксонії абсолютної монархії ідею «громадянської рівності» варто розглядати не тільки як певний суспільний ідеал, але й розцінювати її як символ вільного розвитку серболужицької етнічної спільноти. Можемо погодитися з тим, що для лужичан періоду «Весни народів» межа між громадянськими, ліберально-демократичними цінностями та етнічнозберігаючою ідеєю мала достатньо символічний характер. Таким чином, подальший процес етнічної модернізації у лужичан тісно співвідносився із здійсненням громадянського суспільного ідеалу. Водночас дрібнобуржуазний обережний характер серболужицької етнозберігаючої парадигми проявився у кінцевій резолюції зібрання. Безпосередньо в документі підкреслювалося, що «незважаючи на політичні обставини, народ ... отримує натхнення у своїй любові та у своїй довірі до державного керівництва» [12, s. 10].

Така вірнопіддана тональність є цілком зрозумілою насамперед з огляду на соціальну селянську базу серболужицького руху. Відповідно, етнічна селянська маса розглядалася і використовувалася політичними інтелектуалами як основна рушійна сила революційного процесу. Лужицьке селянство протягом тривалого

часу було носієм традиційної та етнічної самосвідомості. Їх характерною рисою було те, що вони прагнули до збереження соціально-політичних умов свого існування та залишалися головними носіями традиційної етнічності. Відповідно, лужицьке селянство з традиційною селянською самосвідомістю в революційних умовах стояло перед новим світом, як перед суддею, тому з острахом ставилося до майбутнього. Зрозуміло, що така ситуація була ґрунтовним мотивом для виникнення у селянському середовищі певних ідей.

Можемо припустити, що у «лужицькому випадку», на думку селянської маси, невідома та можлива небезпека виходила виключно від радикалів і демократів. Саме ця група ідеологів користувалася найменшою популярністю в серболужицькому середовищі. До того ж, надаючи оцінку спонукальним чинникам участі лужичан у революційному русі 1848-1849 рр., сорабісти переважно надавали другорядного значення такому психологічному фактору в поведінці селян, як особиста рішучість та наполегливість при відстоюванні власних економічних інтересів. Водночас ліберальні лужицькі лідери та «березневі» німецькі уряди у внутрішній політиці досить вміло відреагували на психологічні особливості суспільної поведінки селян, здійснюючи низку поступок не в політичній, а в економічній сфері. Подібний підхід до політики реформ був продиктований насамперед селянською структурою суспільства. Із кожних ста мешканців в Німеччині сімдесят було зайнято в сільському господарстві німецьких земель. Водночас, в окремих Лужицьких районах відсоток людей зайнятих в сільському господарстві доходив до 90% від усіх мешканців району [13, s. 25-27]. Тому, побоюючись неконтрольованої селянської активності, ліберали і влада досить швидко погодилися із вимогою відмінити феодальні права і привілеї. Відповідно, після задоволення своїх економічних вимог селяни втрачали інтерес до революційного руху, тому що кінцева державно-національна мета німецької революції їх майже не цікавила.

«Селянську петицію» до Саксонського уряду у вересні 1848 р. з підписами членів 69 слов'янських громад було передано до другої палати ландтагу, яка залишила петицію без депутатської відповіді. Таке неухважне ставлення з боку саксонських парламентарів до лужицького руху справедливо викликало в народі відчуття розчарування в бажанні парламентарів на практиці вирішувати питання соціального та політичного життєзабезпечення лужичан. Тому етнічні ідеологи, на тлі байдужості парламентарів, підготували своє «Велике прохання сербів» – документ, який містив прохання визнати мовно-культурні права сербського народу. Лужицькі лідери свідомо передали петицію не на розгляд членам Саксонського ландтагу, а королю Саксонії Фрідріху Августу II. Парадоксальне поєднання ідеї мовно-культурної лужицької рівності, бажання захистити свої етнічні права і стійкий вірнопідданий принцип в основі лужицької етнозберігаючої парадигми періоду революції з часом спонукали професора Харківського університету О.Л. Погодіна зробити висновок наступним чином: «...лужичани воліли обирати легальний шлях для

висловлювання своїх національних вимог і в цьому апелювали до корони, а не до ландтагу» [14, с. 14].

Отже, монархія для лужичан була не тільки символом державної стабільності та правопорядку, але й сприймалася у якості правового гаранта існування самої лужицької етнічної спільноти. На цьому політичному тлі, враховуючи актуалізацію національної проблеми в Німеччині, лідери серболужицького етнозберігаючого руху сконцентрували свої зусилля на проведенні у Лужицькому краї самочинного референдуму з національного питання. За рішенням «Сербської матиці» в травні 1848 р. була розроблена «Велика петиція лужицьких сербів» («Velka petice Luzickych Srbu») з підписами майже п'яти тисяч лужичан [15, с. 76].

Водночас, в процесі політичного маневрування влади рушійною умовою етнозберігаючої парадигми для різнорідних діалектично і соціально лужицьких сил могла бути тільки загальна ідея, яка насамперед була б доступною для розуміння кожного пересічного лужичанина. Спільна ідея мала б відповідати інтересам та емоційному настрою всіх представників лужицького соціуму. Спільним ідейним знаменником, близьким священику, міщанину, селянину було, насамперед, колективне уявлення їх причетності до своєї етнічності, а вже потім – до спільної регіональної долі різних народів, що проживали на теренах лужицької частини німецьких королівств. Відповідно, своєрідність історичної долі та політичної ситуації для лужичан полягала в тому, що модернізація їх етнічної самосвідомості відбувалася в межах традиційної німецько-монархічної оболонки. Тому стараннями лужицьких ідеологів традиції етнозберігаючої поміркованої ідеології та обережна політична практика під час революції все ж інтродукувалася в зміст нових німецьких ліберальних ідей. Іншими словами, з моменту, коли табір консерваторів починає посилюватися представниками буржуазного класу, для лужицьких інтелектуалів починається етап становлення справжнього політичного консерватизму. Саме тоді виробилася спільна модель стратегії лужицьких центристів та консерваторів (К. Пфул, А. Броска, Я.А. Смолер, Б.А. Клін, Е.В. Якуб, Ю.Е. Ванак, М. Бук, М. Новек), яка полягала в поєднанні тактики обережних взаємин з революційно-демократичними силами і практичною соціально-політичною гнучкістю. Для цієї моделі політичної поведінки сербських ідеологів існували умови, що склалися із ланцюга непростого історичного минулого та етнозберігаючого спрямування програми лужицького пробудження.

Прикладом проникнення ліберально-демократичних ідей до середовища лужицьких ідеологів може слугувати стаття, яка була розміщена в одному із номерів щотижневого журналу «Сербський новинкар». Редакторами журналу були поет і педагог Я. Бартко та журналіст Я. Веля. На сторінках видання публікувалися статті, в яких були не лише заклики до проведення соціально-економічних реформ, але й лунали вимоги скасувати монархію і заснувати республіку. Не випадково пізніше за пропаганду радикально-революційних

поглядів влада заборонила цей журнал. Цікавою є стаття, розміщена в журналі під гучною назвою, запозиченою з промови Наполеона Бонапарта: «Через п'ятдесят років Європа або козацька, або республіканська».

Вже власне назва публікації закликала лужицького читача визначитися у своїх політичних уподобаннях: або республіка, або російська імперська слов'янська монархія. Безпосередньо зазначалося: «Для того, щоб здобути перемогу над Наполеоном та примусити французький народ знову прийняти владу спадкоємного короля, об'єдналися російський цар, австрійський імператор та прусський король. ... Відновлення монархії ... стало їх головним завданням ... А метою вказаного союзу, який об'єднався проти французької демократії, стало недопущення проникнення демократії в різні держави» [16]. Крім того, зміст статті мав не тільки критичну оцінку монархічної форми правління, станових суспільних традицій, але й дещо антиросійську спрямованість. На нашу думку, революційна ситуація актуалізувала не лише високий градус політичних суперечок навколо ідеї слов'янської спільності, але на тлі активізації російської антиреволюційної зовнішньої політики надала їй додаткової інтриги. Атмосфера романтичного захоплення ідеєю слов'янської спільності завершувалася. Відповідно, лужицькі будителі свідомо ідею спільності імплікують до змісту нових політичних реалій періоду становлення європейських націй. Наприклад, лужицький будитель Я. Йордан критично оцінює ідею «слов'янської єдності» та особливо такий її аспект, як панславізм, натомість він тяжіє до австрославізму: «Австрія повинна стати німецькою, в іншому ж випадку вона може стати російською» [17, s. 6]. Чіткішу позицію сербського етнічного лідера знаходимо у брошурі, яку він написав у 1849 р. у вигляді відкритого листа до австрійського ліберального діяча Ф. Шузелки. Публіцистична праця останнього «Чи є Австрія німецькою?» та озвучена Ф. Шузелкою проблема політичного майбутнього німецького народу, його мови [18, s. 95], як виявилось, були близькими і лужицькому слов'янину Я. Йордану. У праці Я. Йордан закликає австрійських політиків всіляко протидіяти «наявному, стійкому тяжінню слов'ян до Росії... і особливо в жодному разі не загравати із панславізмом» [19, s. 21-22].

Відповідно, з погляду наявної на той час політичної ситуації та активної протидії революційним настроям з боку німецьких урядів редакційна стаття «Через п'ятдесят років Європа або козацька, або республіканська» була сміливою, політично обґрунтованою заявою демократично налаштованих редакторів «Сербського новінкара». У зв'язку з цим доцільно згадати, що водночас занепокоєння з приводу зростаючої консолідації європейських монархій висловлював М. Бакунін, який в цей період мешкав у саксонському Дрездені. Відомо, що російський анархіст підтримував досить тісні відносини з німецькими демократами, жваво цікавився долею слов'ян і мав з лідерами лужичан особисті контакти [20, арк. 123]. У листі, який він передав через депутата другої палати Саксонського парламенту, демократа Реккеля до Праги,

М. Бакунін, в тональності, близькій до антиросійської, застерігав своїх німецьких колег: «Якщо найближчим часом повстання не відбудуться, то прийдуть росіяни; на їх втручання і вибудовує свої плани європейська реакція, Росія є опорою усіх реакційних акцій» [21, с. 87]. Можна констатувати, що під час революції 1848-1849 рр. імперська Росія «зрадила» ідею всеслов'янства. Яскравим підтвердженням цього припущення може бути наказ Миколи І таємному раднику Стороженко залишити без відповіді та поза увагою широкої громадськості заклики організаційного комітету до всіх слов'ян з проханням вислати уповноважених на Празький з'їзд [22]. Але російський імператор вирішив не допустити підконтрольні йому слов'янські народи до участі в Празькому конгресі, чим фактично підкреслив примат монархічного інтересу над ідеєю етнічної слов'янської спільності.

Подальший розвиток революції в лужицьких районах Німеччини, продемонстрував наявність міцних політичних позицій представників поміркованих лівих і консервативних сил в середовищі лужицького соціуму. У ґрунтовному дослідженні німецьких славістів «Історія сербів» міститься наступна інформація: 7 травня російський анархіст звертався до лужицьких лідерів з проханням приєднатися до повсталих дрезденців, але так і не зміг змовити лужицьких політичних керівників взятися за зброю. Пізніше факт зустрічі Я.А. Смолера з М. Бакуніним і результати їх розмови будуть неодноразово згадуватися в сорабістиці. Наприклад, можемо прочитати: «Смолер розповідав про свою зустріч з Бакуніним, останній заявляв йому, що “його думка схиляється до необхідності знищити все існуюче”, а тому є бажання підняти лужичан проти німців. Звичайно, Смолер відмовив цьому генію знищення у будь-якій підтримці і співчутті від лужичан» [23, с. 34].

Факт принципової відмови головного ідеолога лужицького руху приєднатися до бакунінського радикального революційного сценарію має пояснення. Якщо взяти до уваги, що боротьба за громадянські права і ліквідацію феодальних пережитків об'єднувала радикалів та лідерів серболужицького руху, то розуміння засобів досягнення кінцевої мети суттєво їх відрізняли, що не могло не викликати політичних дискусій і конфліктів. Варто погодитися з тим, що у сербських політичних інтелектуалів визначення кінцевої мети і засобів досягнення серболужицької свободи, як правило, не вписувалося як в зміст доцентрової ідеї німецької нації, так і в ідеологію радикалізму з її ідеєю рішучої, докорінної зміни існуючих суспільних інститутів. Принциповою політичною позицією для Пфуля, Броска, Смолера, Бука, Іміша, Новека було стійке намагання запобігти радикалізації лужицького руху. Звідси – бажання розглядати етнозберігаючу лужицьку парадигму як частину німецького політичного реформізму.

Водночас лужицькі політичні інтелектуали виходили з інтересу свого соціуму, соціальної позиції, а також з визнання особливого патерналістського типу взаємин із владою. Цю політику не варто ототожнювати з політичною

безпринципністю. Натомість, її можна розглядати як один із можливих, але все ж конкретно обраних лідерами варіантів досягнення компромісу інтересів між владою і сербською етнічною елітою. З огляду на численні нагороди та відзнаки владою серболужицьких діячів пробудження, такий практичний аспект взаємовідносин задовольняв владу Саксонії та Пруссії. Я.А. Смолер був особисто відзначений Саксонським королем, учасник організації «Матиці сербської» К.А. Мосак-Клосопольській, а також М. Горник були нагороджені «Лицарськими хрестами» I ступеня, Я.Х. Імиш та Я. Бук отримали ордени «За заслуги» I ступеня.

Таким чином, під час загальноєвропейської події, якою була революція 1848-1849 рр., лужицькі серби в особі своїх ідеологів із їх локально-провінційним патріотизмом, зорієнтованим на підтримку патерналістських відносин із королівським центром, взяли участь в антифеодалному русі. Можна констатувати, що під час буржуазно-демократичної революції 1848-1849 рр. особливо яскраво проявилися консервативні та ліберальні особливості етнозберігаючого руху. Водночас революція виявила трагічні розбіжності та реалії фінальної мети німецького національного та етнічного серболужицького рухів. Кінцеві національні та етнічні вимоги суперечили з одного боку, тому що ставили під знак оклику з однієї сторони ідею єдиної національної держави, а з іншого – доцільність існування в подальшому ідеї етнічної емансипації. Водночас національна та етнозберігаюча ідеї зіштовхнулася із соціально-політичним конфліктом. Цей фактор знесилив сербський рух, а з часом полегшив перехід консервативної частини сербських ідеологів на бік контрреволюції. Лужицький етнозберігаючий рух, його ідеологи переважно не виходили за межі вірнопідданої лояльності до монархів своїх королівств. На нашу думку, позитивно сприймаючи ідею лібералізації внутрішньої політики, сербська еліта не ставила під сумнів компетенцію монархічної влади.

Список використаних джерел та літератури

1. Гильфердинг А. Народное возрождение сербов-лужичан в Саксонии. – СПб, 1868. Собрание сочинений. – Т. 2. – С. 19-49.
2. Antwort R. Blums an J.A. Smoler. Mai 1848 / Bilder aus dem Leben der Sorben. Die Revolutionäre Ereignisse 1848/49 in der Lausitz. Dokumente gesammelt E. Hartstock. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1986. – 36 s.
3. Господину Киевскому, Подольскому и Волынскому генерал губернатору. Призыв к славянскому народу. 19 мая 1848 г. Перевод с польского // ЦДІАУ. м. Київ. – Ф.442. – Оп.798. – Спр.153. – Арк.216-218.
4. Пыпин А.Н., Спасович В.Д. История славянских литератур. – Санкт-Петербург: издание М.М. Стасюлевича, 1881. – Т. 2. – 1130 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.org/details>
5. Hartstock E. Die sorbische nationale Bewegung in der sächsischen Oberlausitz, 1830-1848/49. – Bautzen: Domowina-Verl., 1977. – 206 s.
6. Михайлов М.И. Проблемы германской революции 1848. – М.: Наука, 1985. – С. 28-44; Революция 1848-1849 / Под ред. проф. Ф.В. Потемкина и проф. В.А. Молока. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – Т. 1. – С. 660; Hartstock E. Zur sozialen Struktur und Lage der

- Dorfbevölkerung in den Amtshauptmannschaften Bautzen und Kamer (1840-1848) // Lëttopis. – 1963. – R.B. – № 10/1. – S. 54-89; Hartstock E. Revolutionäre Ereignisse 1848/49 in der Lausitz. Bilder aus dem Leben der Sorben. – Bautzen: VEB Domowina-Verlag, 1986. – S. 3-6.
7. Моторний В., Шольц Д. Лужицькі серби. – Львів, Будишин: «Місіонер» 1997. – 226 с.
  8. Hartstock E. Die Revolutionäre Ereignisse 1848/49 in der Lausitz / Dokumente gesammelt E. Hartstock. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1986. – 36 s.
  9. Piotrowski B. Rządy niemieckie Saksonii i Prus a ruch narodowo-kulturalny Serbów łużyckich 1815-1919. – Poznań: Wydaw. UAM, 1971. – 188 s.
  10. Tydzenska Nowina / Sorbisches Kulturarchiv. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.serbski-institut.de/sibibl1.html>
  11. I Auszug aus den Statuten der Radiborer sorbischen Bauen Vereins // Tydžeńska Nowina. 19.08.1848. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.serbski-institut.de/pdf>
  12. Den Statut “Gluck und Wohlergeheu” // Dokumente gesammelt E. Hartstock. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1986. – 36 s.
  13. Boelcke W.A. Bauer und Gutsherr in der Oberlausitz: Ein Beitrag zur Wirtschafts, Sozial – und Rechtsgeschichte der ostelbischen Gutsherrschaft. – Bautzen: Domowina-Verlag, 1957. – 173 s.
  14. Погодин А.Л. Политическое и экономическое положение славянских народов перед войной 1914 года. – М.: Типография т-ва И.Д. Сытина, 1915. – 420 с.
  15. Černý A. Lužice a Lužičti srbové. – V Praze, J. Otto, 1912. – 240 s. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.org/stream>
  16. “In fünfzig Jahren ist Europa entweder Kosakisch oder republikanisch” Napoleon im Jahre 1817 // Serbski Nowinkar. – 1848. – 8 Julius. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.serbski-institut.de>
  17. Jordan J.P. Aktenmäßiger Bericht über die Verhandlungen des ersten Slawenkongresses in Prag // Expedition der Slavischen Centralblätter, 1848. – 59 s. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.google.de/books>
  18. Schuselka F. Ist Österreich deutsch?: Eine statistische und glossirte Beantwortung dieser Frage. – Leipzig: Weidmann, 1843. – 67 s. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books>
  19. Jordan J.P. Nicht deutsch! Nicht rußisch! Nur österreichisch!: offenes Sendschreiben an Herrn Franz Schuselka. – Prag, 1849. – 39 s. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.ru/books>
  20. Програми слов'янської секції в Цюриху, правила організації, листування з Герценом О. Огарьовим, спогади про Бакуніна М. та ін. Матеріали зібрані Драгомановим М. // ЦДІАУ м. Львів. Ф.309. – Оп.1 – Од.2483. – Арк.123.
  21. Материалы для биографии М. Бакунина / Ред., примеч. В. Полонского. – Москва; Петроград [Ленинград]: Госиздат; Соцэпгиз, 1923-1933. – Т. 1. – 438 с.
  22. Секретное предписание наместника в царстве Польском генерал-фельдмаршала Варшавскому сенатору и тайному советнику Стороженко А.Я. об оставлении без ответа письма В. Ганки. 15/27 мая 1848 года. Варшава. Оригинал // IP НБ НАН України. Ф. 8. (Коллекция университета св. Владимира). Од.зб. 2561. 2 арк.
  23. П.К. Ответ серба-лужичанина на обвинения в панславизме / П.К. // ИСПСБО. – 1885. – № 1. – С. 31-37.

Бевзюк Е.В. Лужицкое этноберегающее движение в революции 1848-1849 гг.

Национально-культурная деятельность лужицких славян периода революции 1848-1849 гг. – одна из самых ярких и противоречивых страниц прошлого этого малочисленного славянского народа Германии. Во время революции лужицкие сербы из-за своих идеологов, с их локально-провинциальным патриотизмом, были ориентированы на поддержку патерналистских отношений с королевской властью. К главным факторам участия самого малочисленного

славянського народу в революційних подіях середини XIX в. необхідно віднести національно-культурні та етнополітичні. В теченні революції 1848-1849 рр. серби з широким демократическою програмою обрали шлях гуманізації та помірної громадської лібералізації. Перше відповідало національним та культурним потребам народу, а друге не ставило етнос в опозицію до монархічної влади та демократическим силам Німеччини.

Припущення стосовно можливого отримання етніческим меншином більш широких національних прав або автономії при умові рішучих дій в час революції, по нашому мненню, являються безосновательними. Уже в началі XIX в. сербодужицький етнос був статистическим меншином в своєму етніческому районі, який ділився між двома європейескими державами (Пруссією та Саксонією), тому приклики до рішучим національним вимогам в етнічески змішаних районах не мали поширення, а радикалізація національного руху могла привести до етнологіческим наслідкам.

Ключевые слова: лужицкие сербы, революция, Германия, идеология, патриотизм, этнос, нация, возрождение, культура.

Bevzyuk E. Lushitsky Ethnosaving Movement in the Revolution of 1848-1849.

The national and cultural activities of the Lusatian Serbs in the period of the revolution of 1848-1849 are one of the brightest and most controversial pages of the past of this small Slavic people of Germany. During the revolution, the Lusatian Serbs, through their ideologues, with their locally-provincial patriotism, were oriented towards supporting paternalistic relations with the royal authorities. To the main factors of the participation of the least numerous Slavic people in the revolutionary events of the middle of the XIX century national-cultural and ethnopolitical should be considered. During the revolution of 1848-1849, Serbs from the broad democratic program chose the path of humanization and moderate social liberalization. The first met the national and cultural needs of the people, and the second did not set the ethnic group in opposition to the monarchical power and democratic forces of Germany.

In our opinion, the assumption of a possible ethnic minority of wider national rights or autonomy, subject to decisive action during the revolution, is unfounded. Already at the beginning of the XIX century the Lusatian Serbs ethnic group was a statistical minority in its ethnic region, which was divided between the two European states (Prussia and Saxony), therefore calls for more determined national requirements in ethnically mixed areas were not widespread, and the radicalization of the national movement could lead to ethno-lateral consequences.

Keywords: Lusatian Serbs, revolution, Germany, ideology, patriotism, ethnos, nation, revival, culture.